

IJHE: CİLT / VOLUME 11, SAYI / ISSUE 24, S / P. 224 – 247.

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Eğitim Anlayışlarının Mukâyesesi

Kübra Seher ÖZDEMİR¹ & Yücel GELİŞLİ²

Öz: Bu çalışma, Türk sosyolog Ziya Gökalp ile Türk psikolog Mümtaz Turhan'ın eğitim alanındaki görüşlerini karşılaştırarak, benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Her iki düşünürü de eğitim üzerine düşünmeye iten temel neden, dönemlerinde Türk eğitim sisteminde yaşanan aksaklıklar olmuştur. Gökalp ve Turhan, Türk milletinin refah içinde yaşayabilmesi ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşabilmesi için eğitimi vazgeçilmez bir araç olarak görmüşlerdir. Yaşadıkları dönemler farklı olduğundan, bazı fikirlerinde örtüşme olmasa da bu, tamamen zıt görüşlere sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine, dönemin eğitim sistemlerindeki çeşitlilik, konulara farklı açılardan yaklaşmayı zorunlu kılmıştır. Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı medeniyeti karşısında her geçen gün daha fazla güç ve prestij kaybettiği, Türk milletinin var olma mücadelesi verdiği zorlu bir dönemde yaşamıştır. Bu süreçte, Türk milletinin yeniden ayağa kalkmasına yardımcı olacak çözümler aramak için büyük bir çaba sarfetmiştir. Mümtaz Turhan ise, yaşadığı dönemde dünya genelinde gelişmiş ülkelerin bilimsel alanda yoğun bir rekabet içinde olduğunu gözlemlemiştir. Bu ülkelerin bilime yaptıkları yatırımları ve sağladıkları desteği gören Turhan, Türkiye Cumhuriyeti'nin de bir an önce bilimsel çalışmalarını hızlandırması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, ilim zihniyeti, medeniyet, mefkûre, millî kültür, öğrenci.

The Comparison of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan's Understanding of Education

Abstract: This paper seeks to examine and compare the educational philosophies of the Turkish intellectual Ziya Gökalp and the psychologist Mümtaz Turhan, highlighting the points of convergence and divergence in their views. Both thinkers were driven to focus on education by the shortcomings they observed in the Turkish education system of their respective times. They regarded education as a critical factor for the welfare of the Turkish nation and its advancement to the level of modern civilizations. While some of their views differ due to the distinct historical contexts in which they lived, this does not suggest that they were ideologically opposed. Rather, the differences in the educational landscapes of their periods required them to adopt unique perspectives. Gökalp's era was marked by the Turkish nation's struggle for survival, as the Ottoman Empire, whose legacy the Turks inherited, was losing ground and prestige to Western powers. Gökalp dedicated himself to finding solutions that could revitalize the Turkish nation during this pivotal transition. In contrast, Turhan's period was characterized by global competition among developed nations in the realm of science. Observing the significant investments in scientific research abroad, Turhan stressed the urgent need for the Republic of Turkey to prioritize and accelerate its own scientific development.

¹ YL Öğrencisi & İngilizce Öğretmeni, Adil Akan Ortaokulu, Honaz, Denizli, kseherozdemir@gmail.com, ORCID ID: [0000-0003-2846-2920](https://orcid.org/0000-0003-2846-2920)

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, gelisli@gazi.edu.tr, ORCID ID: [0000-0003-2816-3621](https://orcid.org/0000-0003-2816-3621)

Key Words: Education, scientific mindset, national culture, civilization, ideal, student.

Giriş

Tarih boyunca farklı düşünce akımlarının ve toplumların ihtiyaçlarının değişmesi, insanın varlığını insanca sürdürebilme çabasını etkilemiştir. Bu bağlamda, insanın yaşadığı çağın gereklerine uygun şekilde hayatını düzenlemesinin en etkili yolu eğitimidir. Eğitim, dinamik bir sistem olarak geçmiş deneyimlerin ışığında sürekli gözden geçirilmeli ve bu deneyimlerden hareketle geleceğe köprüler kurulmalıdır. Ancak yalnızca bu köprüler sayesinde milletler aydınlık bir gelecek inşa edebilirler. Eğitim sisteminin geçmişi, bir milletin eğitim tarihini oluşturur (Akyüz, 2007) ve Türk milletinin ilerlemesi için Türk millî eğitim sistemi kapsamlı bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu incelemeler sonucunda tarihî süreçten faydalanarak yeni bir eğitim yapısı oluşturulmalıdır. Her milletin eğitim tarihinde önemli şahsiyetler vardır; Türk milleti de Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan gibi isimlerle bu geleneği sürdürmüştür.

Bu bölümde çalışmanın amacı ve önemi, problem durumu, varsayımlar ve sınırlamalar ele alınmaktadır.

Amaç ve Önem

Bu araştırmanın temel hedefi, Türk bilim insanları Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitimle ilgili görüşlerini çeşitli açılardan ele almak ve bu iki figürün düşüncelerinin Türk eğitim sistemi bağlamında karşılaştırmasını yapmaktır.

Bu çalışmanın en belirgin özelliği, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan gibi iki önemli şahsiyetin eğitimle ilgili görüşlerinin daha önce karşılaştırılmamış olmasıdır; bu durum, alandaki bir boşluğa dikkat çekmektedir. Araştırmamızda, bu iki çok yönlü Türk bilim insanının yazdıkları eserler ve savundukları düşünceler aracılığıyla, memleket meselelerine duyarlılıkları ve bu sorunlara buldukları etkili çözümler incelenecek. Sonuç olarak, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın görüşleri Türk eğitim sistemi bağlamında karşılaştırılacaktır. Bu mukayesenin, mevcut Türk millî eğitim sistemini şekillendiren unsurları yeniden gözden geçirmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. İncelemenin, Türk eğitim tarihi araştırmacılarına yol gösterici olma potansiyeli nedeniyle önemi büyüktür.

Araştırma Problemi

Osmanlı'nın Gerileme Dönemi'nden itibaren Türk millî eğitim sistemindeki problemler, dönemin önde gelen isimleri tarafından da ele alınmıştır. Yüzlerce yıl süren bu sorunlar, 20.

yüzyılda da maalesef devam etmiştir. Son yüzyılda eğitim tarihine katkı sunmuş pek çok önemli şahsiyet bulunmaktadır. Bunlar arasında Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitimle ilgili görüşleri dikkat çekmektedir.

Gökalp'a göre eğitim, mevcut değerlerin yeni nesillere aktarılması sürecidir ve bu iki şekilde gerçekleşir. İlki, bilgilerin günlük konuşmalar ve davranışlar aracılığıyla doğal bir şekilde aktarılmasıdır. İkincisi ise, öğretmenlik gibi resmi bir görevle belirli fikirlerin sistematik bir şekilde geleceğe taşınmasıdır (Gökalp, 1972). Gökalp, toplumların bireylere yaygın eğitim yoluyla sağladığı eğitimi "kültür" olarak tanımlar. Ayrıca, eğitim sistemimizin acilen düzeltilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Mümtaz Turhan ise, Türkiye'nin ihtiyaçlarını ve gerçeklerini analiz etmiş ve bunlara uygun bir sistemin gerekliliğini vurgulamıştır. Ona göre, Türkiye'nin ihtiyaçlarına yönelik bir hedef belirlemeyen sistemler, ne kadar mantıklı olursa olsun beklenen sonuçları veremeyecektir. Turhan, Türkiye'nin 13. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında yaşayan bireylerden oluştuğunu ve bu bağlamda şehir ve köylerde iki ayrı kültürün bulunduğunu ifade etmektedir (Turhan, 2016). Ayrıca, ekonomik özgürlüğü olmayan geri bir toplumdan bahsetmektedir. Çözüm olarak, Türk maarif sisteminin sosyal ve ekonomik hayatta lider rolü üstlenecek nitelikli bilim ve teknik insanları yetiştirmesi gerektiğini savunmuştur (Turhan, 1980).

Her iki ilim adamının ortak noktası, yaşadıkları çağın etkisiyle kendi milletlerinin sorunlarına çözüm bulmaya yönelik çabalarıdır. Bu çalışma, Türk eğitim tarihinde uzun yıllar süregelen sorunların farkında olan Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın dönemlerindeki eğitime bakış açılarını incelemektedir.

Alt Problemler

Bu araştırmanın temel amacı, Türk bilim insanları Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitimle ilgili görüşlerini çeşitli açılardan incelemek ve bu iki figürün düşüncelerinin Türk eğitim sistemi bağlamında karşılaştırmasını yapmaktır. Bu ana amaç doğrultusunda belirlenen alt problemler ise şunlardır:

1. Ziya Gökalp'ın düşünce yapısında öne çıkan kavramlar nelerdir ve bu kavramlar eğitimle nasıl bir ilişki içindedir?
2. Mümtaz Turhan'ın düşünce yapısında öne çıkan kavramlar nelerdir ve bu kavramlar eğitimle nasıl bir ilişki içindedir?
3. Ziya Gökalp'ın bakış açısına göre eğitim ne anlama gelir?

4. Mümtaz Turhan'ın bakış açısına göre eğitim ne anlama gelir?
5. Ziya Gökalp, kendi dönemi içerisindeki Türk millî eğitim sistemini nasıl bir bakış açısıyla değerlendirir?
6. Mümtaz Turhan, kendi dönemi içerisindeki Türk millî eğitim sistemini nasıl bir bakış açısıyla değerlendirir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma türlerinden biri olan tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarihsel araştırma yöntemi, geçmişte meydana gelmiş ve etkileri devam eden olgu, olay, kişiler ve nesneleri incelemekte ya da belirli bir sorunun geçmiş ve bazen de günümüzle olan bağlantılarını araştırmakta kullanılmaktadır (Orak, 2020). Bu yöntemde, araştırma konusu etrafında sorular oluşturulur, veriler toplanır, kategorize edilir, analiz edilir, sorular yanıtlanır ve nihai bulgular yazılır. Böylece ele alınan olay ya da kişinin geçmiş, bugün ve gelecek ile ilişkisi ortaya konulur (Orak, 2020). Bu çalışma, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eserlerinin ve bu eserlerle ilgili kaynakların incelenmesiyle derlenmiştir. Bu nedenle, araştırmada kullanılan veriler nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile değerlendirilmiştir. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir (Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil & Nas, 2021). Bu yöntem, çoğunlukla diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı olarak hizmet ederken, tek başına bir yöntem olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Araştırmanın temel veri kaynakları, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eserleri ile onların dünya görüşlerine dair literatürde yer alan kitaplar, tezler ve makalelerdir. Bu kaynaklar analiz edilerek elde edilen bulgular eleştirel bir perspektifle sunulmuş ve tartışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eserleri ile bu iki şahsiyetin eğitime dair fikirleri üzerine Türkiye'de ve dünyada yazılmış Türkçe ve İngilizce lisansüstü tezler ve kitaplar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise 1914-2024 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik ve ResearchGate veri tabanlarında erişime açık olan Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'a dair yazılan tezler, makaleler ve kitaplar oluşturmaktadır. Çalışmada

herhangi bir örnekleme yöntemi kullanılmamış olup, araştırma kapsamındaki tüm verilerin incelenmesine çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırma kapsamında doküman incelemesi yöntemiyle ulaşılabilen tez, makale ve kitapların analizleri yapılmıştır. Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan doküman incelemesi yöntemi, yazılı belgelerin içeriğini dikkatli ve sistematik bir şekilde analiz etmeyi içerir (Wach & Ward, 2013). Bu yöntem, verilerin analiz edilerek yorumlanması, belirli bir konu hakkında bir çerçeve oluşturulması ve gerçek bilgilerin geliştirilmesi için kullanılır (Corbin & Anselm, 2008).

Bulgular

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitimle ilgili düşünceleri, Türk eğitim sisteminin temel unsurlarını oluşturur. Aralarındaki benzerlikler, paylaşılan kültürel ve toplumsal değerlerden kaynaklanırken; farklılıklar ise kendi dönemlerinin dinamiklerine ve bireysel bakış açlarına dayanır. Her iki düşünür, Türkiye'nin eğitim politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır.

Bu bölümde, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitime dair görüşleri farklı açılardan ele alınmıştır.

1. Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Eğitimdeki Temel Kavramları Tanımlamaları Açısından Benzerlikler ve Farklılıklar

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan, eğitim kavramını açıklamak için farklı terimler kullanmıştır. Ziya Gökalp, yaşadığı dönemin diline uygun olarak "terbiye" terimini kullanırken, Mümtaz Turhan modern anlamda "eğitim" terimini tercih etmiştir. Gökalp, eğitimi kültürden ayrı düşünmenin mümkün olmadığını vurgulamış ve bu süreci nesiller arasında his ve fikir aktarımı olarak tanımlamıştır (Gökalp, 1972). Bu aktarım kesildiğinde toplumun varlığını sürdüremeyeceğini savunmuştur. Mümtaz Turhan ise doğrudan bir eğitim tanımı yapmamakla birlikte, eğitim sürecinin sonucunda oluşan "ilim zihniyeti" kavramının önemini vurgulamıştır. Ona göre ilim, "hakikate sadakatle bağlı kalarak, vakıa ve olaylar arasındaki ilişkiyi sistemli gözlem ve deneyimlerle ortaya koymaktır" (Turhan, 1980). Turhan'ın ifadesiyle ilim bir zihniyettir ve milletlerin gelişiminde eğitimin önemi büyükken, eğitimde başarı sağlamanın anahtarı da kaliteli bilim insanları yetiştirmektir. Turhan, doğrudan bir eğitim tanımı yapmamış olsa da, eğitimin başarılı olması için gerekli olan formülü bulduğu söylenebilir.

Eğitim kavramı açısından bakıldığında, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın, birbirini tamamlayıcı nitelikte bir eğitim çerçevesi sundukları görülmektedir. Gökalp'e göre, toplumun ahlak, dil, ilim, estetik, mantık ve teknik anlamdaki kazanımları nesiller boyu aktarılır ve böylece bireylerin milli kimliği korunur (Gökalp, 1972). Bu bütünlük içerisinde eğitim gören nesiller, milletlerine katkı sağlamak için ilim zihniyetiyle hareket ederek kaliteli bilim insanları olacaklardır. Bu bilim insanlarının başarıları, eğitim sisteminin tüm kademelerine yayılacak ve sistemi daha da güçlendirecektir.

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın ele aldıkları bir diğer önemli kavram ise “millet”tir. Her iki düşünür de eğitimi sosyal bir olgu olarak ele aldıkları için millet kavramı kritik bir role sahiptir. Gökalp'e göre millet, ırk, kavim, coğrafya ya da siyasete bağlı bir topluluk değil; dil, din, ahlak ve sanat ortak paydasına sahip bireylerin oluşturduğu bir birliktir. Gökalp, şahsiyetin beden değil ruh ile ilgili olduğunu belirtir (Gökalp, 2023). Mümtaz Turhan da millet olgusunu sosyolojik bir gerçeklik olarak kabul eder ve kültürün milletin en belirleyici unsuru olduğunu vurgular. Ona göre millet, kültür birliği temelinde en büyük sosyal yapıdır (Turhan, 2016). Her iki düşünürün de millet tanımında ortak hareket noktası, yüksek kültür anlayışıdır. Millet kavramını basit bir tarifile sınırlamayıp, bu yapının sosyolojik olaylar zinciri sonucunda oluştuğunu ve geliştiğini belirtmişlerdir. Bu bakış açısı, her iki düşünürün çalışmalarının temelini oluşturmaktadır.

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın, milletin temeli olarak değerlendirdikleri “kültür” kavramı hakkında da benzer düşüncelere sahip oldukları söylenebilir. Kültür kelimesi Fransızca “culture” teriminden türemiştir ve Gökalp, bunun yerine Türkçede karşılık gelen “hars” kelimesini kullanmıştır (Gökalp, 2023). Mümtaz Turhan ise günümüzde yaygın olarak kullanılan “kültür” terimini tercih etmiştir. Kullandıkları terimler farklı olsa da, içerik açısından aynı kavramdan söz etmektedirler. Gökalp'e göre hars, din, dil, ahlak, estetik, akıl yürütme, teknik ve hukukun ahenkle bir araya geldiği bir bütündür (Gökalp, 2023). Harsın milli olmasına özellikle vurgu yapar. Turhan ise kültürü, inanış, yaşayış ve düşünüşün bir araya gelerek bir yaşam tarzı haline gelmesi olarak tanımlar (Turhan, 2016). Ayrıca kültürün, millet fertleri arasındaki bağları güçlendiren bir unsur olduğunu savunur. Farklı milletleri ayırt etmede en önemli ölçütün kültür olduğunu vurgular. Turhan'ın çalışmalarının odağında da kültür yer almaktadır. Hem Gökalp hem de Turhan'ın kültür konusundaki düşünceleri karşılaştırıldığında, her ikisinin de milletin sosyolojik olarak şekillendirdiği yaşam biçimini ön plana çıkardıkları görülmektedir. Kültür, yalnızca somut unsurlardan ibaret olmayıp, aynı zamanda milletin din, dil, ahlak ve estetik gibi soyut değerlerinin de bir bütünüdür.

Kültür tartışmalarının ardından gelen medeniyet kavramı, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın benzer fikirler taşıdığı bir başka alandır. Gökalp, dönemin sosyoloji otoritelerinden Durkheim ve Tarde'nin medeniyet hakkındaki teorilerini reddetmiş ve Avrupa'nın bu alanda yetersiz kaldığını ifade etmiştir (Gökalp, 2018). Ona göre medeniyet, milli kültürlerin bazı işlevsel unsurlarının diğer milletler tarafından kullanılmasıyla kamulaşan bir olgudur. Aynı medeniyet çerçevesinde yer alan milletlerin sosyal hayatını oluşturan hukuk, ekonomi, teknik, estetik ve felsefe gibi alanlardaki bilgi ve kavramların toplamı medeniyeti meydana getirir (Gökalp, 2023).

Mümtaz Turhan, medeniyet konusunda ayrıntılı bir tanım yapmamış olsa da Gökalp'in kültür ve medeniyet anlayışını benimsediğini belirtmiş ve onun fikirlerinin hâlâ geçerliliğini koruduğunu söylemiştir (Turhan, 2016). Çalışmalarında Turhan'ın Gökalp'in kültür ve medeniyet kavramlarını sürdürdüğü görülmektedir. Medeniyet tanımı yapmamış olsa da Batılılaşma konusundaki çalışmaları, Batı medeniyetini ilim, teknik ve hukuk bağlamında ele almıştır. Ona göre Batı medeniyetinin temel unsurları, bilimsel zihniyetin yanı sıra teknik ve insan haklarını koruma altına alan hukuk ve özgürlüklerdir (Turhan, 2016). Batı medeniyetinden gerekli olan teknik bilgi alınıp tatbik edilmesi gerektiğini savunmuş ve insan haklarının korunmasının da önemli olduğunu vurgulamıştır. Turhan'ın Batılılaşma kavramıyla aslında medeniyeti ima ettiği anlaşılmaktadır. O, Batılılaşmayı savunurken Batı'nın ilim ve teknik anlayışını alarak bir kültürel gelişimi öngörmüştür (Turhan, 2016). Gökalp ve Turhan'ın medeniyet anlayışları temel bağlamda örtüşmektedir; Turhan, Gökalp'in fikirlerinin hâlâ geçerli olduğunu kabul ederek bu fikirleri desteklemiştir.

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın toplumun bir arada kalma eğilimine dair görüşleri de benzerlik göstermektedir. Gökalp'e göre bu bağlayıcı unsur, milli tesianüt yani sosyal dayanışmadır. Milli tesianüt, toplumun tüm unsurlarıyla bir bütün olarak hareket etmesidir. Turhan ise sosyal psikoloji alanında yaptığı çalışmalarda, sosyal çevrenin analizini sıkça yapmıştır. Ona göre, zayıf bağlara sahip topluluklardan ziyade, kültürel unsurlar nedeniyle bir arada duran ve olgunlaşmış bir toplum olan millet, gerçek anlamda bir cemiyettir (Turhan, 2016). Bu nedenle milletin fertlerini bir arada tutan en önemli unsur, milli kültürdür. Gökalp ve Turhan'ın toplumun bir arada kalma yeteneğine dair düşünceleri büyük ölçüde paralellik göstermektedir.

Gökalp ve Turhan, eğitimin sosyal boyutunu vurgulayan ortak bir anlayışa sahiptirler. Her ikisi de eğitimin sadece formal yollarla sınırlı kalmaması gerektiğini, bunun yanı sıra informal eğitim süreçlerinin de nesillerin yetişmesinde önemli bir rol oynadığını düşünmektedirler.

Gökalp, eğitimi müteazzi (formal) ve münteşir (informal) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Müteazzi eğitim, günümüzde formal eğitim olarak bilinen, sistemli ve kitaba dayanan bir süreçtir (Gökalp, 1972). Münteşir eğitim ise planlı ve sistematik olmayan, toplumun dil, ahlak, din ve sanat gibi alanlardaki tutum ve bilgilerini genç nesillere aktardığı süreçtir. Bu süreçte eğitim, bir müfredat olmaksızın, doğal bir şekilde toplum tarafından gençlere aktarılır (Gökalp, 1972).

Gökalp'in münteşir eğitim kavramı, Turhan'ın sosyal terbiye anlayışına karşılık gelmektedir. Turhan'a göre her toplum, kendi kültürünü yeni nesillere eksiksiz bir şekilde aktarmakla sorumludur. Bu aktarım sürecinde kullanılan yöntem ise terbiyedir. Gençler, toplumun örf ve adetlerini, sosyal hayatın içinde yavaş yavaş öğrenir ve bu normlar aracılığıyla toplumla olan ilişkilerini düzenlerler (Turhan, 2016). Gökalp ve Turhan'ın fikirleri, kültürün aktarımı ve sosyal yapının devamlılığı konusunda benzerlik göstermekte, her iki düşünür de toplumun iç dinamiklerini doğru şekilde tespit etmişlerdir.

2. Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Eğitimde Ön Plana Çıkardıkları Unsurlar Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan, eğitimde etkili olan üç ana unsur üzerinde durmuştur: okul, öğretmen ve öğrenci. Gökalp ayrıca ailenin etkisine de dikkat çekmiştir. Gökalp, okulu milli terbiyenin yeni nesillere aktarıldığı bir kurum olarak tanımlar (Gökalp, 1973). Ona göre okul, sadece eğitim veren bir yer değil, aynı zamanda öğrencilerin sosyalleştiği küçük bir toplumdur. Evde özel öğretmenle eğitim almak mümkün olsa da, Gökalp'e göre bu durum öğrenciyi okulun sağladığı sosyal faydalardan mahrum bırakır. Okulda çocuklar, milli vicdanın sahip olduğu ahlaki, dini, hukuki ve estetik değerlerle dolu hale gelir ve böylece milli fertler yetişir. Okul, bu şekilde milli kriz zamanlarında eğitici bir rol oynar (Gökalp, 1973).

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitimde okul, öğretmen ve öğrenci gibi unsurlar üzerine yaptıkları değerlendirmeler, dönemin eğitim anlayışına dair derinlemesine bir bakış sunmaktadır. Her iki düşünür de eğitimi toplumsal yapının temel unsurlarından biri olarak görmüş, ancak okulun, öğretmenin ve öğrencinin rollerini farklı açılardan ele almışlardır. Gökalp, eğitimi milli terbiye ve medeniyetin aktarımı için temel bir araç olarak değerlendirmiş ve okulu sosyalleşme merkezi olarak nitelendirmiştir. Mümtaz Turhan ise eğitimin niteliğine ve bireysel farklılıklara odaklanmış, eğitimin bireyleri yeteneklerine göre yönlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Okul

Gökalp'e göre okul, öğrencilerin toplumsal hayata hazırlandıkları bir sosyalleşme sahasıdır. Toplumun değerleri okul aracılığıyla gelecek nesillere aktarılır ve bu süreç, milli bilincin oluşturulmasına hizmet eder (Gökalp,1973). Ona göre okul, milli buhran zamanlarında bile bireyleri milli şuurla donatan bir yer olmalıdır. Mümtaz Turhan ise okulun niteliğini ve burada verilen eğitimin kalitesini ön plana çıkarmıştır. Eğitimin bireylerin kabiliyetlerine göre şekillendirilmesi gerektiğini vurgulamış, teori ve pratiğin bir arada verilmesinin önemini savunmuştur (Turhan, 2016). Ona göre okul, sadece niceliksel bir eğitim merkezi değil, aynı zamanda bireylerin yeteneklerini geliştiren, onların potansiyellerini açığa çıkaran bir yer olmalıdır.

Öğretmen

Gökalp öğretmenleri "mürebbi" ve "muallim" olarak ikiye ayırmıştır. Mürebbi, milli kültürün aktarımını sağlayan, manevi değerlere odaklanan kişiye; muallim, evrensel medeniyet değerlerini öğreten kişidir. Bu ayrım, Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına dayanır. Mürebbi çocukların milli kimliklerini oluştururken, muallim bilim ve teknoloji alanında çağdaş bilgi ve becerileri kazandırır (Turhan, 2016). Mümtaz Turhan ise öğretmeni "sanatkâr" olarak görmüş ve öğretmenin toplum nezdinde hak ettiği değeri bulması gerektiğini vurgulamıştır (Turhan, 1980). Ona göre, iyi bir eğitim sistemi ancak nitelikli öğretmenlerle mümkündür ve öğretmenin rolü öğrencinin hayatında belirleyicidir.

Öğrenci

Gökalp, öğrencilere doğrudan bir başlık ayırmamış olsa da genç nesilleri toplumun geleceği olarak görmüş ve onların eğitiminin toplumsal gelişmenin anahtarı olduğunu ifade etmiştir (Gökalp, 1973). Turhan ise öğrenci konusunda karakter eğitime vurgu yapmıştır. Turhan, karakterin eğitimin bir parçası olarak küçük yaştan itibaren gelişmesi gerektiğini savunmuş ve çocukların dürüstlük, çalışkanlık ve diğerkâmlık gibi ahlaki değerlerle donatılması gerektiğini belirtmiştir (Bacanlı, 2009). Gökalp ve Turhan'ın bu konudaki fikirleri, eğitimin sadece akademik değil aynı zamanda ahlaki bir süreç olması gerektiği konusunda paralellik taşır.

Aile

Gökalp, aileyi eğitimin ve bireyin milli kimliğinin ilk temeli olarak görmüş ve aileye bağlılığın bireyin millete olan bağını güçlendirdiğini savunmuştur. Mümtaz Turhan ise eğitimde aileyle ilgili açık bir değerlendirme yapmamıştır, ancak toplumsal yapıyı analiz ederken eğitimin informal yönüne yaptığı vurgu, dolaylı olarak aileyi de kapsar.

Bu değerlendirmeler, Gökalp ve Turhan'ın eğitime dair benzer düşünceleri paylaştığını, ancak odaklandıkları detaylarda farklılaştıklarını göstermektedir. Gökalp, eğitimi daha çok

sosyalleşme ve milli bilincin aktarımı olarak ele alırken, Turhan eğitimin niteliği ve bireylerin yeteneklerine göre şekillendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

3. Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Eğitimin Kademelerine Yaklaşımlarındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın İlköğretim Hakkındaki Görüşleri

Ziya Gökalp, ilköğretim düzeyine dair kapsamlı bir sistem önerisinde bulunmamakla birlikte, bu eğitim kademesinde çocuklara öğretilmesi gereken konular ve uygulanacak öğretim yöntemleri hakkında belirli görüşler sunmuştur. Gökalp, milli eğitimin temelini ilkokulda atılması gerektiğini ifade ederken, çocuklara bu yaşta milli kültürü aşılamanın kritik önemine dikkat çekmektedir (Gökalp, 1973). Genç bireylerin sosyal duyarlılıklarını korumaları için, çocukların duyguları ve düşüncelerinin bütünleştirici bir yaşam anlayışına sahip olan bir kültürel eğitimle desteklenmesi gerektiğine inanır (Gökalp, 1973). Bu doğrultuda, sosyoloji, Türk tarihi ve coğrafya derslerinin, ilkokulda verilen kültürel eğitimi destekleyecek şekilde sunulması gerektiğini savunur. Ayrıca, ilköğretim çağındaki öğrencilerin yaşı itibarıyla uzun ders saatlerine dayanamayacaklarını belirterek, ders sayılarının ve sürelerinin olabildiğince azaltılması gerektiğini vurgular (Gökalp, 1973).

Gökalp, çocukların merakını uyandıran bilmecelelere büyük ilgi duyduğunu ve bu nedenle matematik ve geometri gibi derslerin çocuklara sevdirilerek öğretilmesi gerektiğini ifade eder. Şiir, edebiyat, müzik ve resim gibi dersler ise çocukların hayal dünyalarını zenginleştirdiğinden dolayı kesinlikle ihmal edilmemesi gereken temel dersler olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, bu derslerin din ve ahlak eğitimleriyle birbirini destekleyici bir şekilde verilmesi gerektiğini savunur (Gökalp, 1989). Bu noktada, Gökalp'in yaşadığı dönemdeki eğitim sistemlerinden farklı olarak daha öğrenci merkezli bir eğitim anlayışı benimsediği dikkat çekmektedir.

Mümtaz Turhan'ın ilkokula ilişkin görüşleri ise genellikle yükseköğretime dair fikirleri çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak Turhan, eğitimi bir bütün olarak ele almakta ve ilkokul düzeyini bu yapının temel taşlarından biri olarak görmektedir. Eğitim süreçlerindeki çeşitli sorunları tespit eden Turhan, ilköğretim sisteminin sağlıklı bir şekilde uygulanması durumunda, ilerleyen eğitim kademelerinde karşılaşılabilecek problemlerin azalacağını belirtir (Gökalp, 1973). Bu durumun temel sebebi, bireyin zekâ ve kişilik gelişiminin ilk temelini ilkokul çağlarında şekillenmesidir. Turhan'ın dikkat çeken tezlerinden biri de okuma-yazma seferberliğinin yanlış

bir yaklaşım olduğunu savunmasıdır. Ona göre, ilkokul ve hatta lise eğitimi, medeniyet seviyemizin yükselmesiyle doğrudan bağlantılı değildir; sadece okur-yazar olmak, medeniyet unsurlarına ulaşmayı sağlamaz (Gökalp, 1973). Okuma-yazma oranıyla çağdaşlaşmanın doğru orantılı olmadığını belirten Turhan, ancak ilim zihniyetine sahip birinci sınıf bilim insanlarının çağın seviyesine ulaşma noktasında yararlı olabileceğini vurgular. Gelişmiş ülkelerde yüksek okuma-yazma oranları, bu ülkelerin gelişmesinin bir sebebi değil, aslında bir sonucudur (Turhan, 1980). Muasır medeniyet seviyesine ulaşmada eğitimin rolü elbette yadsınamaz; ancak eğitim, yalnızca okuma-yazma ile sınırlı olmamalıdır.

Sonuç olarak, Ziya Gökalp, ilköğretime kültür temelli ve öğrenci merkezli bir eğitim anlayışıyla yaklaşmış, bu bağlamda eğitim programı konusunda belirli tavsiyelerde bulunmuştur. Mümtaz Turhan’a gelindiğinde ise, eğitim programı çerçevesine dair derinlemesine bir analiz bulmak pek mümkün değildir. O, daha çok okuma-yazma seferberliği hakkında görüşler sunmuştur. Bu bağlamda, her iki düşünür arasında belirgin bir çelişki yoktur; yalnızca ilköğretimin farklı yönlerini değerlendirdikleri sonucuna ulaşılabilir. Hem Gökalp hem de Turhan, ilköğretimin önemini ve gerekliliğini vurgulamışlardır.

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan’ın Ortaöğretim Hakkındaki Görüşleri

Ziya Gökalp’in ortaöğretim kademesine dair görüşleri, eğitim müfredatının detaylı bir biçimde ele alındığı önemli bir alanı kapsamaktadır. Gökalp, bu aşamadaki eğitimin ana amacının milli terbiye anlayışının öğrencilere aktarılması olduğuna vurgu yapmaktadır. Ortaöğretimden mezun olan öğrencilerin, toplumun sosyal yapısının temel taşlarını oluşturan meslek gruplarına —doktorluk, hâkimlik, eğitimcilik gibi— yönelmeleri, bu kademenin önemini artırmaktadır. Gökalp, öğrencilerin milliyetçilik, vatanseverlik ve fedakârlık gibi değerlerle donatılmaları gerektiğini savunur; bu değerler, genç bireylerin ülkenin geleceği açısından son derece kritik bir rol oynamaktadır (Gökalp, 1973).

Eğitim müfredatının, öğrencilerin gereksiz yere bilgi yüklemesi yapmadan, özlü ve etkili bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini öne sürer. Matematik, fizik ve astronomi gibi doğada somut karşılıkları olan bilimlerin yanı sıra, biyoloji ve kimya derslerinin de insanî ve felsefî yönlerinden bahsedilerek sunulması gerektiğini belirtir. Bu yaklaşım hem sosyal bilimler hem de doğa bilimlerinin bir arada ve bütünleşik bir biçimde öğretilmesini sağlamayı hedefler (Gökalp, 1973). Edebiyat, felsefe, sosyoloji, coğrafya ve tarih derslerine de özel bir önem verilmelidir; bu dersler aracılığıyla düşünme yetenekleri, milli bilinç ve kültürel değerler

güçlendirilmeli ve öğrencilerin genel kültürel seviyeleri artırılmalıdır (Gökalp, 1973). Gökalp, yeni nesillerin yetiştirilmesinde sosyal bilimlerin rolünün sarsılmaz olduğunu vurgulayarak, bu alanların eğitimdeki yerini de sağlamlaştırmak gerektiğini ifade eder.

Mümtaz Turhan ise ortaöğretim konusunda oldukça dikkatli bir yaklaşım sergilemektedir. Yükseköğretimin, ortaöğretimden geçtiği fikrini savunarak, kaliteli bir eğitim verilmesi durumunda, bu eğitimin bir üst kademeye olumlu yansıyacağını belirtir (Turhan, 1980). Turhan, Gökalp ile benzer bir noktada buluşarak, müfredatın fazla detay ve gereksiz bilgilerle doldurulmaması gerektiğini savunur. Öğrencilerin ders içeriklerinden sıkılmamaları için konuların az ve öz olması gerektiğini ifade eder (Turhan, 1980). Öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak, lise düzeyinde kendi yetenek ve eğilimlerine uygun yönlendirilmelidir. Bu erken yönlendirmeler, yükseköğretimdeki başarıyı da artıracaktır. Turhan, lise eğitimine girişin bir nebze zorlaştırılmasının kalitenin artırılmasına katkı sağlayacağını düşünmekte ve bu çerçevede uzman psikologlar tarafından hazırlanacak zekâ testinin liseye girişte uygulanması gerektiğini savunur (Turhan, 1980). Son olarak, meslekî ve teknik liselerin nitelik bakımından düzenlenerek ülke kalkınmasına katkı sağlamalarının da önemine sürekli vurgu yapmaktadır (Turhan, 1980).

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan, ortaöğretim düzeyindeki eğitimin önemi konusunda hemfikirdirler. Her ikisi de öğretim programının gereksiz bilgilerle genç zihinleri meşgul etmemesi gerektiği görüşündedirler. Ayrıca, lise kademesindeki öğrencilerin bir sonraki adımının meslekte uzmanlaşma olduğu göz önünde bulundurularak, müfredatın bu hedef doğrultusunda düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun sebebi, kaliteli bir lise eğitiminden geçen bireylerin, üniversitede de mevcut bilgi ve duygu birikimlerini artırarak ülkelerine daha faydalı bireyler olmaları gerektiğidir. Gökalp ve Turhan'ın ortaöğretim düzeyine dair görüşleri arasında belirgin bir çelişki bulunmamaktadır; ancak her ikisi de konuya farklı açılardan yaklaşmıştır.

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Yükseköğretim Hakkındaki Görüşleri

Ziya Gökalp, yükseköğretim alanında milli devletin inşasında üniversitelere önemli görevler yüklemektedir. Ona göre, üniversitelerin, eğitim sisteminin baştan sona yeniden yapılandırılması ve milli değerlere uygun bir şekilde yeniden inşa edilmesi için kritik bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Öğrencilere öğrenme özgürlüğünün sağlandığı ve bilimin, yalnızca kendisi için var olduğu anlayışının öne çıktığı bir üniversite modeli önermektedir (Gökalp,

1973). Gökarp, yükseköğretim sisteminin en üst kademedan başlaması gereken reformların, zamanla alt kademelere de yansıması gerektiğini savunur. Yükseköğretim çağa uygun ve milli değerler ışığında düzenlendiğinde, bu reformların alt eğitim kademelerine de sirayet etmesi mümkün olacaktır; bu sayede, üst kademedeki aydın kesim, ilkokul ve ortaokul düzeylerine yol gösterici bir rol oynamaya başlayacaktır (Gökarp, 1973). Gökarp'ın eğitimdeki öğrenci merkezli yaklaşımı, günümüzde üniversitelerde yaygın bir uygulama olan "seçmeli ders" sisteminin temellerini oluşturmaktadır. Öğrencilerin, ilgilerini çeken dersleri seçme özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğini savunan Gökarp, bir öğrencinin istemediği bir derse zorla maruz bırakılmasının faydasız olduğunu, aksine bu durumun öğrenme süreçlerine zarar verebileceğini ifade eder (Gökarp, 1972). Ayrıca, üniversitelerdeki öğretim görevlilerinin esas amacının maddi kazanç değil, öğrencilerin bilimsel gelişimlerine katkı sağlamak olduğunu vurgular (Gökarp, 1973).

Mümtaz Turhan, yükseköğretimle ilgili fikirlerini "Üniversite Problemi" adlı eserinde kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Turhan'a göre, bir toplumda bilim zihniyetinin yerleşmesi, modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucudur. Bilim zihniyetinin güçlenmesi için üniversitelerin kritik bir öneme sahip olduğunu belirtir (Turhan, 1980). Gelişmiş ülkeleri incelediğinde, bu ülkelerde üniversitelerin kalkınma süreçlerinde önemli bir rol üstlendiğini gösteren birçok örnek sunar (Turhan, 1956). Üniversiteler, bilim zihniyetinin merkez üssü olarak, topluma her alanda katkı sağlayacak bilim insanlarını yetiştirmekle yükümlüdür. Bu nedenle, üniversite öğretim üyelerinin araştırma yapmaları için gerekli desteklenmesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca, parlak beyinlerin bilim alanındaki gelişmelere katkıda bulunabilmesi için devletin bu bilim insanlarına gerekli maddi imkânları sağlaması gerektiğini savunur (Turhan, 1980). Turhan, bilim insanlarının en önemli görevlerinden birinin, yeni nesilleri yetiştirmek olduğunu belirtir. Bilim insanları, araştırma süreçlerinde yalnızca kendi ömürlerinin yeterli olmayacağını bilerek, öğrencilerine bu bilgileri aktarmalıdır.

Gökarp ve Turhan'ın yükseköğretim hakkındaki görüşleri birçok noktada örtüşmektedir. Her ikisi de üniversitelerin toplumsal ve ekonomik kalkınmanın temel unsurları olduğuna inanır. Gökarp, reformların yükseköğretimden başlayarak topluma yayılması gerektiğini savunurken, Turhan da kalkınmanın bilim zihniyetinin üniversitelerde yerleşmesiyle mümkün olacağını dile getirir. Her iki düşünür, üniversitelerde ders vermenin yalnızca maddi kazanç amacı taşıması gerektiği konusunda hemfikirdir. Gökarp, öğrencilerin kendi ilgi alanlarından ders seçme imkânına sahip olması gerektiğini ifade ederken, Turhan bu konuda herhangi bir görüş

sunmamaktadır. Gökalp, dönemin medrese ve tekkelerin eğitim işlevine dair eleştirilerde bulunurken, Turhan'ın yaşadığı dönemde bu kurumlar eğitim işlevi görmediğinden bu konuya dair bir değerlendirmesi yoktur. Son olarak, Turhan'ın özellikle fen ve edebiyat fakültelerine önem vermesi dikkat çekicidir; bu ayrım, Gökalp'in yaklaşımında göze çarpmamaktadır.

4. Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Din ve Ahlâk Eğitimine Bakış Açıları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Gökalp'e göre, dinin toplum içerisindeki yeri ve önemi büyüktür; din, sosyal yaşamın her alanıyla uyum içerisinde olmalıdır. Din, toplumun manevi yapısının temeli olduğu için, dinin yerini dolduracak başka bir unsur bulunmamaktadır. Gökalp, dinin ahlaktan daha üstün bir değer olduğunu belirtir. Bunun nedeni, ahlakın yalnızca bireyin faziletli bir kişi olmasını sağlarken; dinin manevi değerleri ve kuralları içerisinde barındırarak insanı daha yüksek bir manevi seviyeye çıkarabilmesidir (Gökalp, 1973). Gökalp, güçlü karaktere sahip bireylerin çoğunun çocukluk dönemlerinde dini bir eğitim aldıklarını ifade eder. Bu durum, onun din eğitimine verdiği önemi göstermektedir. Din, bir toplumun kültürel değerlerini, geleneklerini ve inançlarını sonraki nesillere aktaran en önemli araçlardan biridir. Gökalp, Türk, İslam ve çağdaş eğitimin birbirini tamamlayıcı bir bütünlük içerisinde olması gerektiğini savunur (Gökalp, 1985). Bu eğitimlerin eksikliği durumunda, gençlerin zihinsel ve sosyal buhrana sürükleneceğini belirtir (Gökalp, 1985). Dolayısıyla, Gökalp dinin eğitim içerisinde yer almasını ve özellikle din eğitiminin verilmesini savunur (Gökalp, 2018). Ayrıca, toplumun dini değerleri daha iyi anlaması için, dini kitapların, vaazların ve hutbelerin Türkçe olarak sunulması gerektiğini belirtir (Gökalp, 1985). Ahlak konusunda ise, Gökalp bir milletin ahlaki yapısının temelini milli kültür olduğunu ifade eder. Ahlak eğitiminde esas olan milli kültürün çocuklara öğretilmesidir. Çocuklar, eğitim aracılığıyla milli kültürü edindiklerinde, ahlaklı bireyler haline gelirler (Gökalp, 1985). Aynı ahlaka sahip bireylerden oluşan bir toplum ise güçlü bir bağla birbirine kenetlenir (Gökalp, 1982).

Mümtaz Turhan, dinin her toplumda bulunan evrensel bir olgu olduğunu belirtir. Din, toplumun birçok alanında farklı düzeylerde etkili olmaktadır. Bu nedenle, dini ihmal etmek veya inkâr etmek doğru değildir; ancak dinin toplum üzerindeki etkisinin sınırlandırılması gerektiğini ifade eder. Bu sınırlandırma, yalnızca ilim zihniyetiyle mümkün olabilir. Dini eğitim veren kurumların, din adamlarını ilim zihniyetiyle yetiştirmesi durumunda, dinin olumsuz etkilerinden korunabileceğini savunur (Turhan, 1980). Ahlak eğitimi konusunda ise Turhan, gerçek değerlerin toplumda yaşama aktarılması gerektiğini vurgular. Ahlaki değerlerin

sürekliliğinin sağlanabilmesi için, toplumda bu değerlerin örneklerinin var olması gerekmektedir. Etkili bir ahlak eğitimi, öğretilen değerlerle yaşanan çevre arasında bir uyum olması durumunda gerçekleştirilebilir (Turhan, 2016). Turhan, ahlaki eğitimin başarılı olabilmesi için din ve estetik eğitimlerinin de verilmesi gerektiğini belirtir. Küçük yaşlarda verilen din ve estetik eğitimi, ileride ahlaki değerlerin kalıcı hale gelmesine yardımcı olacaktır (Turhan, 1980).

Gökalp ve Turhan, dinin toplumda vazgeçilmez bir unsur olduğu konusunda hemfikirdir. Din, doğru öğretilmediği takdirde bireyler ve toplum üzerinde buhran yaratma potansiyeline sahiptir ve bu durum diğer alanlarda da olumsuz etkilere yol açabilir. Ahlaki eğitim konusunda da benzer görüşler taşımaktadırlar. Gökalp, ahlaki çevreleyen İslam terbiyesinin diğer eğitim türleriyle ve toplumun farklı alanlarıyla çatışmaması gerektiğini belirtirken, Turhan da ahlaki değerlerin toplumda kalıcı hale gelmesi için sosyal yaşamla uyumlu olması gerektiğinin altını çizer. Hem Gökalp hem de Turhan, bir milletin ahlaki değerlerinin ve kıymet hükümlerinin, toplumun her bireyi tarafından benimsenerek sürdürülmesi gerektiğini vurgularlar. Bu bağlamda, çocuklar gördükleri sanat eserlerinde, yaşadıkları mimaride ve duydukları dini öğretilerde zamanla bir uyum bulacak ve sağlıklı bir kimlik geliştireceklerdir. Sonuç olarak, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın din ve ahlak eğitimi konusundaki görüşleri arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır.

5. Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Dönemlerinin Eğitim Sistemine Bakış Açıları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Ziya Gökalp, yaşadığı dönemde hem ekonomik hem de sosyal birçok sorunla mücadele eden Osmanlı toplumunun içinde bulunmuştur. Tanzimat dönemi aydınlarının bu sorunları yüzeysel bir şekilde ele aldıklarını düşünen Gökalp, eğitimdeki asıl sorunun bir birlik sağlanamaması olduğunu savunur. Osmanlı eğitim sisteminin halk, medrese ve mektep eğitimi olmak üzere üç ayrı kademeye bölündüğünü ve bu yapının millet olmayı engellediğini ifade eder (Turhan, 1980). Bu sorunun çözümü için eğitimin, Türklük, İslamlık ve modernleşme ilkeleri etrafında şekillenmesi gerektiğini belirtir. Gökalp'e göre, dil, edebiyat, tarih ve sanat dersleri Türklük; din ve ahlak dersleri İslamlık; doğa bilimleri, yabancı diller ve spor dersleri ise modernleşme ilkesini temsil eder (Turhan, 1980). Milli eğitimin tesis edilmesinin bir zorunluluk olduğunu savunan Gökalp, sosyal bilimlerin geliştirilmesinin, toplumun başka milletlerin kültürel etkisinden kurtulmasının anahtarı olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda, eğitim yoluyla milli kültür bireylere aktarılmalı, böylece ahlaki ve sosyal bağları kuvvetlendiren bir toplum inşa

edilmelidir (Turhan, 1980). Ona göre, Tanzimat döneminde kozmopolit bir eğitim modeli izlenmiştir; ancak bu model, modernleşme açısından sağlıklı bir yöntem olmadığı gibi, milli kültürü de tehlikeye atmaktadır (Gökalp, 1973). Türk-Müslüman ve çağdaş bir eğitim sistemi oluşturulmalı ve gençler bu doğrultuda eğitilmelidir.

Mümtaz Turhan da Gökalp gibi, kendi döneminin eğitim politikalarından memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Ancak Turhan, eğitim sistemi oluşturulurken ülkenin gerçeklerine ve ihtiyaçlarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre, Türkiye'nin o dönemde karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, ekonomik bağımsızlığını kazanamamış ve iki farklı kültürel yapıya sahip bir toplum olmasıdır. Bu nedenle, ülkenin bir an önce kalkınması ve medeniyet düzeyine ulaşması gerektiğini savunur (Gökalp, 1973). Turhan, Türk eğitim sisteminin birincil görevinin sosyal ve ekonomik hayatı yönlendirecek bilim insanları ve teknik uzmanlar yetiştirmek olduğunu belirtir (Turhan, 1980). O, Türk eğitim sistemini dünyanın en verimli toprakları gibi bir metaforla tanımlayarak, ancak suya ulaşamadığı için bu toprakların verimsiz hale geldiğini ifade eder (Gökalp, 1973). Eğitim sisteminin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, bilim insanları ve öğretmenlerin birlikte çalışarak ideal bir sistem oluşturmaları gerektiğini söyler. Ayrıca, öğretmenlerin maddi ve manevi olarak daha iyi koşullarda çalışmaları gerektiğini ve öğretmenlik mesleğine itibar kazandırılması gerektiğini vurgular (Gökalp, 1973). Turhan'ın ilim zihniyeti kavramı, gelişmiş ülkelerden alınacak bilimsel bilgi ve deneyimlerle güçlendirilebilir. Bu bağlamda, yurtdışına öğrenci gönderilmesi gerektiğini, ancak bu adımın planlı bir şekilde yapılması gerektiğini savunur. Yurtdışında eğitim alıp dönen öğrencilerin, Türkiye'de araştırma enstitülerinde çalışmalar yaparak ülkeye katkı sağlamaları gerektiğini de ekler (Turhan, 1980).

Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın yaşadıkları dönemler farklı olsa da, Türk eğitim sistemine yönelik eleştirileri ve çözüm önerileri arasında paralellikler görülmektedir. İki düşünür de modernleşme çabalarının yanlış hamlelerle sürdüğünü ve eğitim sisteminde köklü reformlar yapılması gerektiğini savunmuştur. Gökalp, eğitim sistemini kültür merkezli bir model olarak tasarlarken, Turhan ilim zihniyetini öne çıkarmaktadır. Gökalp, Türklük, İslamiyet ve çağdaşlık üzerinde dururken, Turhan daha çok bilim zihniyeti, kaliteli bir aydın kadrosu ve yurtdışına öğrenci gönderme konularına odaklanmıştır. Her iki düşünür de eğitim sistemine yönelik eleştirilerinde belirli bir ideolojiye saplanmadan çoğulcu bir bakış açısı benimsemişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitim konusundaki görüşlerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. İncelenen kaynaklar, Ziya Gökalp'in eğitim sosyolojisi ve eğitim kuramının farklı dönemlerde kapsamlı bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Bununla birlikte, Mümtaz Turhan'ın eğitim görüşlerine dair yapılan çalışmaların daha sınırlı kaldığı ve çoğunlukla yüzeysel bir yaklaşım sergilendiği dikkat çekmektedir. Gökalp, Türk eğitim tarihindeki akışa dâhil olarak, döneminin eğitim terminolojisini şekillendirmiş ve sonraki dönemlerde Mümtaz Turhan'ın da bu terminolojiyi benimseyerek çalışmalar yapması, eğitim tarihi sahasında bu iki düşünür arasında önemli bir bağ oluşturmayı gerektirmiştir.

Ana hatlarıyla bahsetmek gerekirse, kavramsal çerçeve bölümünde Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitime dair görüşlerinin altyapısını oluşturan tüm veriler incelenmiştir. Bulgular ve yorum kısmında, çalışmanın başında belirlenmiş alt problemler göz önünde bulundurularak Gökalp ve Turhan'ın eğitim konusundaki fikirleri tartışılmıştır. Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitim konusundaki fikirlerine genel hatlarıyla değinilmiş ve aralarındaki bağ tartışılmıştır.

Hem Ziya Gökalp'i hem de Mümtaz Turhan'ı eğitim konusunda düşünmeye iten sebep, her iki dönemde de Türk eğitim sisteminde yaşanan aksaklıklardır. Her iki düşünür de Türk milletinin refah içinde yaşayabilmesi ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi için eğitimi bir araç olarak görmüşlerdir. Yaşadıkları dönemlerin farklı olması sebebiyle bazı fikirlerinde ortak noktalar bulmak zor olsa da bu durum zıt görüşlere sahip oldukları anlamına gelmez. Yalnızca dönemin eğitim sistemlerindeki farklılıklar, değerlendirme perspektiflerine değişiklikler katmıştır. Ayrıca Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın görüşlerinin karşılaştırılmasını güçleştiren en önemli husus, Gökalp'in eğitim sistemine bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşarak daha detaylı ve terminolojik açıklamalarda bulunmasıdır. Turhan ise eğitimde teknik detaylara girmeden, daha yüzeysel incelemeler yapmıştır.

Bu bölümde önce Gökalp'in ardından da Turhan'ın genel itibariyle eğitime verdikleri katkılar sunulacak; bunun akabinde ise her iki fikir adamının ortak ve farklı yönleri ortaya konularak çalışma sonlandırılacaktır.

Ziya Gökalp, Türk milletinin hayatta kalma mücadelesi verdiği çetin bir dönemde, Batı medeniyeti karşısında nüfuz ve itibarı her gün biraz daha sarsılan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak Türk milletinin küllerinden yeniden doğmasını sağlayacak çözüm arayışları içerisinde bulunmuştur. Bu yıllar, Türk milletinin önemli bir geçiş dönemidir ve bu süreçte Gökalp, birçok meseleyi kendine vazife edinerek yorulmadan çalışmıştır. Vazife edindiği konulardan biri de eğitimidir. Gökalp'ın eğitimdeki gayesi, milli fertler yetiştirmek suretiyle millet inşa etmektir. Gökalp, eğitim-öğretim çabalarını hem teorik hem de pratik açıdan hayata geçirmiştir.

Gökalp, eğitim ve öğretim kavramları arasında ayrım yaparak, terbiye (eğitim) bir milletin kültürünü ve değer hükümlerini sonraki nesillere aktararak tarihi akışa hizmet etmesi bakımından milli iken; talim (öğretim) ise tüm insanlığa ait çağdaş bilgilerin aktarılması olduğundan beynelmileldir. Bu noktada Gökalp, milli terbiye ve asrî talim ilkesini ortaya atmıştır. İçinde bulunduğu dönem itibarıyla İslamcılar tarafından savunulan din terbiyesi, Türkçüler tarafından desteklenen Türk terbiyesi ve Batıcılar tarafından öne çıkarılan Batı terbiyesi kavramlarını bir potada eriterek, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" sloganını ilan etmiştir. Bu sentezle birlikte eğitimde birliği sağlamaya çalışmış; nitekim bu görüşü Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde kabul görmüştür.

Gökalp, 1913-1919 yılları arasında Darülfünun'da görev yaparken, üniversitenin yapısını yakından incelemiş ve bu konuda Türkiye'de ilk kez detaylı eleştirilerde bulunan kişi olmuştur. Ayrıca, çağının oldukça ilerisinde düşünerek hem öğrenci hem de öğretmenin ilim hürriyetine sahip olması gerektiğini ilk kez dile getiren kişi olmuştur. O dönemde eğitim-öğretim kurumlarında uygulanan ezberci sistemin bir fayda getirmediğini, bunun yerine öğrencilerin kendilerini keşfetmesi ve bilgiyi inşa etme süreçlerinin işletilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yaratıcılığı besleyecek olan felsefe ve sosyoloji derslerinin okullarda okutulmasını sağlayarak, yeni bir ilim zihniyetinin doğmasında pay sahibi olmuştur.

Günümüzde formal ve informal eğitim şeklinde yapılan ayrımı, Gökalp daha o yıllarda "müntezir" ve "müteazzi" eğitim olarak tasnif etmiş; bu noktada eğitim terminolojisine katkı sağlamıştır. Eğitim-öğretimi bir bütün olarak ele alan Gökalp, öğretmenin eğitim sistemindeki yadsınamaz yerini göz önünde bulundurarak, gerekli düzenlemelerin yapılmasını ve öğretmenlik mesleğinin itibarının geri verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Milli eğitimin tesis edilmesinde Türkçenin önemini defaatle vurgulayarak, halk dili ile yazı dilini birbirine yaklaştırmaya çalışmıştır.

Gökalp'in eğitim alanındaki katkıları, gerek İttihat ve Terakki Hükümeti gerekse Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde kabul görmüş ve uygulamaya geçirilmiştir. Bu sayede, Gökalp'in modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında önemli bir katkı sunduğu dikkat çekmektedir.

Mümtaz Turhan, yaşadığı dönem itibarıyla dünya çapında gelişmiş ülkelerin bilim alanında birbirleriyle adeta mücadele ettiğini gözlemlemiştir. Gelişmiş ülkelerde bilime yapılan yatırım ve verilen desteği gördükçe, Türkiye Cumhuriyeti'nin de bir an evvel bilimsel çalışmalara hız vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Milletlerin gelişmesinin esas unsurunun eğitim olduğunu belirten Turhan, eğitimde başarıyı yakalayabilmenin yolunu da nitelikli bilim adamı yetiştirmek olarak işaret etmiştir. Turhan'a göre, milli eğitim meselesi çözülmeden ülkedeki diğer sorunları çözmek mümkün değildir.

Turhan eserlerinde genellikle kültür, kültürel değişimler, batılılaşma ve kalkınma meseleleri üzerinde durmuştur. O, bir toplumun milli kültürde birleşebildiği takdirde bir millet haline geleceğini ve bu sayede kalkınıp gelişmiş medeniyetler seviyesine ulaşabileceğini belirtmiştir. Turhan, sürekli olarak altını çizdiği ilim zihniyeti kavramının, toplumun her kesimi tarafından benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bilim olmaksızın, bir medeniyet inşa etmenin mümkün olmadığını ifade eder. Ona göre, bir milletin uluslararası arenada söz sahibi olabilmesi için bilimin esas unsurlarından biri olduğunu ve ilim zihniyetinin her alanda topluma yerleşmesi gerektiğini belirtir. İlim zihniyeti toplumun her alanına yerleştiğinde, kalkınma ve refah da hemen ardından gelecektir.

Bilimsel gelişmelerin yakından takip edilebilmesi için yurt dışına öğrenci gönderilmesi gerektiğini dile getiren Turhan, bu adımın planlı ve amacına uygun bir şekilde uygulanmasının altını çizmektedir. Yurda dönen öğrenciler ve öğretmenler, araştırma enstitülerinde kendi uzmanlık alanları doğrultusunda gerekli çalışmaları yaparak ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacaklardır.

Mümtaz Turhan'ın okuma-yazma seferberliğine olan bakış açısı dikkat çekicidir. Ona göre, bir toplumun medenilik seviyesi, o toplumun okur-yazar oranıyla ölçülemez. Kısacası, okur-yazar olan her toplum medeni değildir ve medeni toplumlarda her birey okur-yazar da değildir. Bir milletin gelişebilmesi için yaratıcı ve kaliteli bir aydın kadroya ihtiyaç vardır. İlim zihniyetine sahip bir grup aydın, bir milleti muasır medeniyetler seviyesine taşıyabilir. Bu aydın kadronun sahip olduğu ilim zihniyeti zamanla halkın tamamına yayılacaktır. İlim zihniyetinin yuvası olan

üniversitelerin acilen iyileştirilmesi de önemli bir konudur. Bu noktada Turhan, Emrullah Efendi ve Ziya Gökalp'e benzer bir görüş geliştirmiştir.

Turhan, ezberci eğitimin öğrencilerde zamanla bir bıkkınlık oluşturduğunu ifade ederek, bu eğitim metodunun gözden geçirilmesi gerektiğini önermektedir. Eğitimin bir diğer önemli unsuru olan öğretmen de Turhan'ın gündemindedir. O, öğretmen olma potansiyeline sahip kişilerin yeteneklerinin ve isteklerinin önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca, öğretmenlik mesleğinin itibarının geri verilerek, toplumun inşasında birinci derece önemli olan bu meslek grubuna hak ettiği şartların sağlanması gerektiğini belirtmektedir.

Bu çalışmada, Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitim anlayışları farklı açılardan değerlendirildi ve mukayese edildi. Sonuç olarak, Mümtaz Turhan'ın Ziya Gökalp'ten etkilendiği ve Gökalp'in döneminin sorunlarına bulduğu çözüm önerilerini 20. yüzyılın ortalarına uygun bir şekilde geliştirdiği görülmektedir. Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın eğitim anlayışları arasında dikkat çeken bir farklılığa rastlanmamış olup, yalnızca farklı dönemlerde yaşamalarının doğal bir sonucu olarak karşılaştıkları başka sorunları dile getirerek çözüm önerisi aramışlardır.

Ziya Gökalp, eğitim konusunu tüm hatlarıyla detaylı bir şekilde ele alan ilk kişi olması dolayısıyla, Mümtaz Turhan'a bu alanda rehber olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, üniversitelerde okutulan derslerin içeriği, öğrencilerin ilgi duydukları alanlara yönlendirilmesi ve öğretmen kalitesi gibi konular Gökalp tarafından kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Mümtaz Turhan'ın özellikle üniversite konusundaki sorunları ele aldığı müstakil eserinde de sıkça Gökalp'ten esintiler görmek mümkündür.

Gökalp ve Turhan arasında en büyük ortak noktalardan biri, Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesi'ni benimsemeleridir. Bu görüşe göre, ıslahatlar yaratıcı bir aydın kadro tarafından uygulanmaya başlandığında, zamanla toplumun alt kesimlerine de ulaşacaktır. Hem Gökalp hem de Turhan, toplum merkezli bir eğitim anlayışını benimsemişlerdir. Onlara göre, birey keşfettiği kabiliyetleri doğrultusunda çağdaş metotlarla çalışarak, ait olduğu milleti muasır medeniyetler seviyesine taşımaya gayret etmeli ve bu anlamlı ülkü vasıtasıyla milletin değerli bir parçası olmalıdır.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Bacanlı, H. (2009, Temmuz). Mümtaz Turhan ve Karakter Eğitimi. *Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu* (s. 383-391), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Corbin, J., & Anselm, S. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd Edition b.). CA: Sage Publications.
- Gökalp, Z. (1972). *Millî Terbiye ve Maarif Meselesi*. Ankara: Diyarbakırı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları.
- Gökalp, Z. (1973). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1*. (R. Kardaş, Dü.) İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1976). *Kızılma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Makaleler 1*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1977). *Makaleler 3*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977). *Makaleler 4*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1981). *Makaleler 5*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler 2*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler 7*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1985). *Makaleler 8*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1985). *Tamamlanmamış Eserler*. (B. Şevket, Dü.) Ankara: Ziya Gökalp Derneği.
- Gökalp, Z. (1989). *Ziya Gökalp Külliyyâtı-II: Limni ve Malta Mektupları*. (F. A. Tansel, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gökalp, Z. (2016). *Çınaraltı Yazıları*. (D. S. Çonoğlu, Dü.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2018). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*. (M. Özсарı, Dü.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (2023). *Tükçülüğün Esasları*. (B. Sözer, & B. Eskin, Dü.) İstanbul: Töre Devlet Yayınları.
- Küçük, H. (1977). *Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan: Bütün*. İstanbul: TÜRDAV.
- Orak, F. (2020). Tarihsel araştırma yöntemi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.

Turhan, M. (1956). Üniversite ve Vazifeleri. *Türk Yurdu Dergisi*(254), 649.

Turhan, M. (1980). *Garphlaşmanın Neresindeyiz? Bütün Eserleri-1*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Turhan, M. (2016). *Garphlaşmanın Neresindeyiz?* Ankara: Altınordu Yayınları

Turhan, M. (2016). *Kültür Değişmeleri*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about Qualitative Document Analysis. *IDS Practice Paper in Brief*.

Extended Abstract

Introduction and Research Questions & Purpose: This study aims to compare the views of Turkish sociologist Ziya Gökalp and Turkish psychologist Mümtaz Turhan in the field of education and reveal their similarities and differences. It is thought that this comparison will help to reconsider the elements that shape the current Turkish national education system. The importance of the study is great due to its potential to guide researchers in the history of Turkish education.

Literature Review: The most significant feature of this study is that the views of two important figures, Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan, on education have not been compared before; this draws attention to a gap in the field. The universe of this study consists of the works of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan and the Turkish and English graduate theses and books written in Turkey and around the world on the ideas of these two figures on education. No sampling method was used in the study and an attempt was made to examine all the data within the scope of the research.

Methodology: This research was conducted using the historical research method, which is one of the qualitative research types. The historical research method is used to examine the facts, events, people and objects that occurred in the past and whose effects continue, or to investigate the connections of a certain problem with the past and sometimes the present. This study was compiled by examining the works of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan and the sources related to these works. Therefore, the data used in the research was evaluated with document analysis, which is one of the qualitative research methods.

Results and Conclusions: This study was conducted to comparatively analyze the views of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan on education. The sources examined show that Ziya Gökalp's sociology of education and theory of education were comprehensively addressed in different periods. However, it is noteworthy that studies on Mümtaz Turhan's views on education have been more limited and have mostly exhibited a superficial approach. Gökalp was included in the flow of Turkish education history, shaped the educational terminology of his period, and Mümtaz Turhan's studies by adopting this terminology in later periods necessitated the establishment of an important bond between these two thinkers in the field of education history. In this study, the educational approaches of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan were evaluated and compared from different perspectives. As a result, it is seen that Mümtaz Turhan was influenced by Ziya Gökalp and developed the solutions that Gökalp found for the problems of his period in a way that was appropriate for the mid-20th century. There is no striking difference

between the educational approaches of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan, and they only sought solutions by expressing other problems they encountered as a natural result of living in different periods.

Since Ziya Gökalp was the first person to address the issue of education in detail, he is thought to have been a guide for Mümtaz Turhan in this area. In addition, issues such as the content of courses taught at universities, directing students to areas of interest to them, and the quality of teachers were examined comprehensively by Gökalp. In Mümtaz Turhan's independent work, where he particularly addresses problems regarding universities, it is possible to see frequent influences from Gökalp.

One of the greatest common points between Gökalp and Turhan is their adoption of Emrullah Efendi's Tuba Tree Theory. According to this view, when reforms are implemented by a creative intellectual cadre, they will eventually reach the lower segments of society. Both Gökalp and Turhan adopted a society-centered approach to education. According to them, the individual should strive to carry the nation he belongs to to the level of contemporary civilizations by working with modern methods in line with his discovered abilities and should become a valuable part of his nation through this meaningful ideal.